

แนวทางการสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดเชียงใหม่

Guidelines for support revisiting in community-based tourism in Chiang Mai

สุรเชษฐ์ อ่ำสัน¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อโดยใช้วิธีการศึกษาที่แตกต่างกันไปตามแต่ละวัตถุประสงค์โดยเริ่มจากเพื่อสำรวจสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาด้วยวิธีการสำรวจ และเพื่อศึกษาปัจจัยสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ โดยการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวที่มีความตั้งใจกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 400 คน สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบที และนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้ง 2 ด้านมาสรุปเพื่อเป็นแนวทางการสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยหลักที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ คือ สิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยว สำหรับแนวทางการสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ คือ ชุมชนควรที่จะรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติและอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนไว้ เพราะเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน

คำสำคัญ: การกลับมาเที่ยวซ้ำ การท่องเที่ยวโดยชุมชน

Abstract

The objectives of this research were to survey the current condition of community-based tourism attractions in Chiang Mai with qualitative method by using survey form. Study the factors of revisiting the community-based tourism in Chiang Mai by collected data from 400 revisiting tourist by using questionnaires. The data analyzed by using the statistical software package. Statistical were Percentage, Mean, Standard Deviation, and Independent Sample t-test. And for recommend more promotion plan to increase the number of revisiting in community-based tourism in Chiang Mai, Thailand by consideration from survey data and questionnaires.

The result were found that the main factor of revisiting in community-based tourism in Chiang Mai is activities that attract the tourist. The method to encourage the revisiting in community-based tourism in Chiang Mai is the community should conserve of natural resources and conserve the community culture due to these are the main factor of revisiting.

Keywords: revisiting community-based tourism

¹ นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยวแบบบูรณาการ คณะการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ความเป็นมาของปัญหา

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism – CBT) ได้รับการยอมรับว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและพัฒนาชุมชน ทั้งในด้านส่งเสริมคุณภาพชีวิตและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการทำงานร่วมกันตั้งแต่ผู้อาวุโส ผู้นำ ผู้หญิง ผู้ชาย และเยาวชนให้เข้ามามีบทบาททุกภาคส่วน สร้างความภาคภูมิใจให้คนในชุมชน นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูวัฒนธรรมให้ได้รับการบันทึก สืบทอด และเผยแพร่ และสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน สร้างการรับรู้เรื่องความผูกพันระหว่างชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ รายได้จากการท่องเที่ยวได้มีส่วนในการสร้างกองทุนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชุมชน (พจนา สนวนศรี และคณะ, 2557)

ซึ่งในขณะที่แนวคิดด้านการจัดการการท่องเที่ยวได้มีการเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับความถูกต้องกับความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการใช้ทรัพยากรต่างๆ ผ่านการท่องเที่ยวซึ่งแนวคิดในปัจจุบันเปลี่ยนไปให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้นๆ สอดคล้องกับแนวคิดท้องถิ่นนิยมทำให้การจัดการการท่องเที่ยวกลับมาให้ความสำคัญกับชุมชนเจ้าบ้านผู้เป็นเจ้าของทรัพยากร ซึ่งพัฒนาขึ้นเป็นการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (สุดสันต์ สุทธิพิศาล, 2557)

จากนโยบายของรัฐบาลที่จะให้ปี พ.ศ. 2558 เป็นปีท่องเที่ยววิถีไทย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา จึงได้กำหนดแคมเปญให้ปี พ.ศ. 2558 เป็น “ปีท่องเที่ยววิถีไทย” (2015 Discover Thainess) เพื่อสร้างการรับรู้ถึงภาพลักษณ์ด้านบวก จากความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ความรัก ความสามัคคี ความปลอดภัย และ

มิตรไมตรีของคนไทย โดยเฉพาะความสุข ความรื่นเริง ความเป็นอยู่แบบไทยที่พบเห็นได้ทุกถิ่นทั่วไทยที่เชื่อมโยงความรู้สึกของนักท่องเที่ยวให้เข้าถึงวิถีไทย (Thainess) อันจะเป็นการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ควบคู่กับการกระตุ้นให้เกิดบรรยากาศการเดินทางท่องเที่ยวที่สนุกสนานและเบิกบานใจ รวมถึงการเปิดประสบการณ์ใหม่ๆ ของชาวต่างชาติ ทั้งนักท่องเที่ยวกลุ่มเดินทางซ้ำ (Revisit) กลุ่มที่ไม่เคยรู้จักประเทศไทย (First visit) ได้เข้ามาเรียนรู้สัมผัสเอกลักษณ์วิถีความเป็นอยู่แบบไทย (กอบกาญจน์ วัฒนวรางกูร, 2558)

ปัจจุบันเรื่องความตั้งใจกลับมาเที่ยวซ้ำได้กลายเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และได้กลายเป็นหัวข้อวิจัยที่สำคัญในตลาดแข่งขันของจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยว แต่ถึงแม้ว่าจะมีการวิจัยเกี่ยวกับการกลับมาเที่ยวซ้ำเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังคงไม่ชัดเจนว่าทำไมผู้คนถึงได้กลับมาเที่ยวซ้ำและลักษณะเฉพาะแบบใดที่เป็นของนักท่องเที่ยวกลุ่มเดินทางซ้ำ

จากสถานการณ์และข้อมูลดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ประเด็นการสนับสนุนการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวกลุ่มเดินทางซ้ำ ที่มาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ มีความสำคัญเพื่อสนับสนุนนโยบายของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ตามแนวทางการดำเนินงานเพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในปัจจุบันของประเทศ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาปัจจัยสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่

3. เพื่อเสนอแนวทางการสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งหาแนวทางการสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งจะใช้การวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed methodology) โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อสำรวจสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ โดยจะใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในการศึกษา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาปัจจัยสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ โดยจะใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

และนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้ง 2 ด้านมาสรุปเพื่อเป็นแนวทางการสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ศึกษา คือ 1) เพื่อสำรวจสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อศึกษาปัจจัยสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่

1. จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่จำนวน 30 แห่ง เนื่องจากไม่สามารถหาข้อมูล

จำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวซ้ำของแต่ละแห่งได้ จึงได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมกับการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ พจนา สอนศรี อดีตผู้อำนวยการสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I) มีประสบการณ์ด้านการวิจัยและการพัฒนาชุมชนมากกว่า 10 ปี โดยได้กลุ่มตัวอย่างของการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ บ้านแม่กำปอง บ้านแม่กลางหลวง และบ้านผาหมอน

2. กลุ่มตัวอย่างเพื่อศึกษาปัจจัยสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ โดยเลือกนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่อย่างน้อย 1 ครั้ง ในช่วงระยะเวลาเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2557 – เมษายน พ.ศ. 2558 เนื่องจากไม่สามารถหาข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ได้ จึงใช้วิธีการกำหนดตัวอย่างโดยใช้สูตรการคำนวณทาโร่ ยามาเน่ ที่กำหนดค่าความคลาดเคลื่อน 0.5 โดยใช้วิธีการสุ่มแบบสะดวก (Convenience sampling) Yamane (1967 อ้างถึงใน Israel, 2556)

โดยคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างจากประชากรทั้งหมด 400 คน โดยใช้สูตรคำนวณของ Yamane's

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อสำรวจสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่

โดยวัตถุประสงค์ข้อนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในการวิจัยด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) จากเอกสาร ตำราวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary research) และการลงพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลของพื้นที่วิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูล

ปฐมภูมิ (Primary data) ด้วยวิธีการสำรวจ การจดบันทึก และบันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายภาพ

สร้างเครื่องมือแบบสำรวจสภาพปัจจุบันโดยการศึกษาก่อน ทฤษฎีองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว ที่ประกอบไปด้วย 5 ด้าน ได้แก่

1. ความพึงพอใจด้านสิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว
2. ความพึงพอใจด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว
3. ความพึงพอใจด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว
4. ความพึงพอใจด้านที่พักแรม
5. ความพึงพอใจด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาปัจจัยสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์ข้อนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งแบบสอบถามนี้ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล เป็นแบบให้เลือกตอบ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพ รายได้ส่วนบุคคลต่อเดือน สถานภาพสมรส และภูมิลำเนา จำนวนครั้งที่เคยท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวการท่องเที่ยวโดยชุมชน ช่วงวันที่ชอบเดินทาง

ตอนที่ 2 ระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งได้พัฒนาแบบสอบถามมาจากแนวคิดองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว 5A's แบบสอบถามนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 44 ข้อ แบ่งเป็น 5 ด้าน

- ด้านที่ 1 : ด้านสิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว
- ด้านที่ 2 : ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว
- ด้านที่ 3 : ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว
- ด้านที่ 4 : ด้านที่พักแรม
- ด้านที่ 5 : ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

การวิเคราะห์ข้อมูล

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อสำรวจสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ นำแบบสำรวจสภาพปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้เก็บข้อมูลมาโดยยึดตามองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว 5A ที่ประกอบไปด้วย 1) สิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว 2) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 3) กิจกรรมการท่องเที่ยว 4) ที่พักแรม และ 5) สิ่งอำนวยความสะดวก มาสรุปผล และทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาปัจจัยสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ การวิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequencies) ค่าร้อยละ (Percentage)

การวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequencies) ค่าร้อยละ (Percentage) และใช้การวิเคราะห์ด้วยการทดสอบค่าที (t-test) ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ 1) สิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว 2) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 3) กิจกรรมการท่องเที่ยว 4) ที่พักแรม และ 5) สิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อทดสอบสมมติฐานในการวิจัยครั้งนี้

ผลการวิจัย

จากการลงพื้นที่สำรวจสภาพปัจจุบันของหมู่บ้านแม่กำปอง หมู่บ้านแม่กลางหลวง และหมู่บ้านผาหมอน ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

โดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยแบ่งตามองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวได้แก่

1. สิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว (Attraction) สิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยวหลักยังคงเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์และสวยงาม ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาและเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน โดยคิดเป็นร้อยละ 80 ของพื้นที่จังหวัด มีภูเขาที่สูงที่สุดในประเทศไทย คือ ดอยอินทนนท์ นอกจากนี้ยังมีดอยอื่นๆที่มีความสูงรองลงมาอีกหลายแห่ง เช่น ดอยฟ้าห่มปก ดอยหลวงเชียงดาว ดอยสุเทพที่เป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวการท่องเที่ยวโดยชุมชน นอกจากทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังมีศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่เป็นสิ่งดึงดูดใจ

2. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ชุมชนต่างๆ มีการพัฒนาการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวในด้านเส้นทางการเดินทางให้ดียิ่งขึ้น ด้วยการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ ซึ่งการพัฒนาการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวให้มีความสะดวกสบายขึ้นก็เพื่อให้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางได้อย่างรวดเร็วและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการจัดรถรับส่งสำหรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย

3. กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activity) กิจกรรมการท่องเที่ยวแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ 1) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น การเดินป่าชมพันธุ์ไม้ต่างๆ การชมวิวทิวทัศน์โดยรอบ และ 2) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การวิจัยวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การเรียนรู้การประกอบอาชีพของคนในชุมชน การเข้าร่วมประเพณีต่างๆ ในชุมชน เป็นต้น

4. ที่พักแรม (Accommodation) การจัดการที่พักแรมจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ที่พักแรมที่นักท่องเที่ยวอยู่ร่วมกับเจ้าของบ้าน และ 2) ที่พักแรมที่จัดไว้ให้สำหรับนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะส่วนใหญ่จะ

ยังคงรูปแบบลักษณะที่พักแรมให้กลมกลืนกับชุมชนเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ ที่พักแรมได้รับดูแลทั้งเรื่องความสะดวกและความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยว

5. สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว (Amenities) ชุมชนต่างๆ มีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยวไว้สำหรับนักท่องเที่ยวมากขึ้น มีการติดป้ายบอกทาง ติดไฟถนน มีการวางถังขยะไว้ภายในชุมชนมากขึ้น

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละที่มากที่สุดของกลุ่มตัวอย่าง

เพศ	หญิง	ร้อยละ 55.30
ช่วงอายุ	21-30 ปี	ร้อยละ 38.50
ระดับการศึกษา	ปริญญาตรี	ร้อยละ 47.50
อาชีพ	พนักงานบริษัทเอกชน	ร้อยละ 30.00
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน	10,001-20,000 บาท	ร้อยละ 33.20
สถานภาพสมรส	โสด	ร้อยละ 55.50
ภูมิลำเนา	กรุงเทพฯและปริมณฑล	ร้อยละ 32.00
ความถี่ในการเดินทางมาท่องเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่	1-2 ครั้ง	ร้อยละ 72.30
ช่วงวันที่นิยมเดินทางท่องเที่ยว	วันหยุดนักขัตฤกษ์	ร้อยละ 53.50

จากตารางที่ 1 พบว่านักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่เป็นเพศหญิงมากที่สุด มีอายุอยู่ในช่วง 21-30 ปี มีระดับการศึกษาสูงสุดคือปริญญาตรี ส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นพนักงานบริษัทเอกชน มีสถานภาพโสด มีภูมิลำเนาอยู่กรุงเทพฯและปริมณฑล เดินทางมาท่องเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน 1-2 ครั้ง นิยมเดินทางท่องเที่ยวช่วงวันหยุดนักขัตฤกษ์

ตารางที่ 2 ผลการศึกษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวยุคต่อแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยรวม

ความพึงพอใจโดยรวมด้านหลัก	\bar{x} .	ระดับความพึงพอใจ
ด้านสิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว	4.15	มาก
ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว	3.91	มาก
ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว	4.08	มาก
ด้านที่พักแรม	3.96	มาก
ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก	3.91	มาก

จากตารางที่ 2 พบว่า ค่าเฉลี่ยระดับความพึงพอใจสูงสุด ได้แก่ ด้านสิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว รองลงมาคือ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ด้านที่พักแรม ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวและด้านสิ่งอำนวยความสะดวกมีค่าเฉลี่ย ต่ำที่สุดเท่ากัน

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่องแนวทางการสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ อภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าปัจจัยหลักที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ คือ สิ่งดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว และกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว สำหรับสิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยวนั้นก็สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนได้แก่ สิ่งดึงดูดใจทางด้านธรรมชาติและ สิ่งดึงดูดใจทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) ที่ได้กำหนดองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ 4 ด้านคือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม 2) องค์กรชุมชน 3) การจัดการ และ 4) การเรียนรู้ โดยในด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมนั้น ประกอบไปด้วย

1. ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
 2. มีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
 3. ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
- ซึ่งตรงกับผลงานวิจัยในครั้งนี้ คือ มีทรัพยากรธรรมชาติ อุดมสมบูรณ์ สวยงาม และวิถีชีวิตวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของชุมชนชัดเจน

ส่วนในด้านของกิจกรรมทางการท่องเที่ยว นั้น เป็นกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนผ่านทางวิถีชีวิตที่เน้นการพึ่งพาธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านสิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้นเป็นการจัดการในบริบทพื้นที่ของชุมชนโดยคนในชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการเอง ซึ่งตรงกับสินธุ์ สโรบล (2546) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการบริหารจัดการโดยชุมชน การใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้จะเน้นการจัดการการท่องเที่ยวบนเงื่อนไขการจัดการที่มีความรับผิดชอบต่อที่จะช่วยกันลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้งนี้มุ่งให้มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและจำกัดมลพิษ การจัดการสมรรถนะของการรองรับในระบบนิเวศ รวมทั้งการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขตโดยเน้นภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับทรัพยากรธรรมชาติ ในฐานะเป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลในระบบนิเวศเดียวกัน ภายใต้หลักการและแนวคิดที่ว่า “คนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา นั้น” นอกจากนี้ยังเป็น การช่วยกันประชาสัมพันธ์และเสนอแนวคิดในการเคลื่อนไหว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เป็นผู้เข้าร่วมขบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถือเป็น

การกระจายผลประโยชน์ที่เกี่ยวพันกันระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวกับความต้องการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น นอกจากนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยว การพิจารณาการใช้ประโยชน์ประเด็นนี้เป็นการเน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีกิจกรรมการให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการเรียนรู้ในวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันหลากหลาย ตลอดจนเป็นชาติพันธุ์ที่ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ และสร้างความตระหนัก สร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อให้กับประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการทั้งนี้ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจนำไปสู่การสร้างกระบวนการทางสังคมที่ชุมชนท้องถิ่นมีความพยายามในการปรับตัวภายใต้บริบทของสถานการณ์ที่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกับการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรชุมชน ตลอดจนการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้การเอารัดเอาเปรียบของบริษัทนำเที่ยวภายนอก ทั้งนี้ได้พิจารณาเห็นว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนในอนาคตนั้น ไม่อาจจำกัดตัวเองอยู่แต่เพียงในชุมชนหมู่บ้าน แห่งใดแห่งหนึ่งอย่างโดดๆ ได้แต่พยายามให้มีการรวมตัวกันของชุมชนท่องเที่ยวหลายๆ แห่ง และได้สร้างเครือข่ายของการจัดการทรัพยากรหรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกันเพื่อมุ่งให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนอีกด้วย

ผลการวิจัยครั้งนี้ตรงกับพจนาน สนวนศรี (2546) ที่กล่าวว่า สิ่งสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวโดย

ชุมชน คือ ผลจากการดำเนินการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดผลประโยชน์ตามมาทั้งทางตรงและทางอ้อม นั่นคือทางตรง ก่อให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ในทางอ้อมก่อให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น และก่อให้เกิดการพัฒนาสาธารณูปโภคของชุมชน นอกจากนี้ยังตรงกับเทิดชาย ช่วยบำรุง (2550) กล่าวว่า ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวขนาดเล็กที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของชุมชน มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและสถานที่ในพื้นที่ สิ่งปลูกสร้างต้องยึดถือสอดคล้องกับท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นต้องทำให้สิ่งสามัญธรรมเป็นสิ่งพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวมากขึ้น โดยนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อสิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของมัชฌิมา อุดมศิลป์ (2556) ว่าแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวยังชุมชนคลองโคนสูงสุดได้แก่ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวและด้านสิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว

สรุปผลการวิจัย

แนวทางการสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นการโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ผ่านการจัดการการท่องเที่ยวแบบบูรณาการ โดยนำประเด็นด้านองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นปัจจัยสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงใหม่มาเป็นแนวทางหลักในการสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นการ

ท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการอาศัยความร่วมมือจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้านการท่องเที่ยวทุกฝ่าย ได้แก่ ชุมชน ภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้สามารถดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวแบบบูรณาการได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ทุกฝ่าย ซึ่งจากผลการวิจัยทำให้สามารถเสนอแนวทางการสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ดังต่อไปนี้

ชุมชนควรรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชนทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ นอกจากนี้ยังควรหาวิธีการพัฒนาและซ่อมแซมให้มีความสมบูรณ์อยู่ และการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับชุมชน สิ่งแวดล้อม และเหมาะสมกับลักษณะของนักท่องเที่ยวเสมอ เนื่องจากเป็นปัจจัยหลักที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน

ชุมชนควรจัดประชุมการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เพื่อทบทวนองค์ความรู้ให้มีความถูกต้องและชัดเจน ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนในชุมชนเพื่อให้องค์ความรู้นั้นยังอยู่ในชุมชนต่อไป การจัดการความรู้ยังเป็นการเตรียมบุคลากรในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้มีความพร้อมและศักยภาพในการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างเหมาะสม

ควรมีเวทีประชาคมในชุมชน เพื่อระดับความคิดเห็นร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยการจัดประชุมทุกเดือน ให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมเสนอปัญหา ระบุปัญหา ร่วมหาข้อสรุป และแนวทางแก้ไขปัญหานั้นแต่ละเรื่อง โดยใช้หลักชุมชนเป็นที่พึ่งของชุมชนเอง หรือชุมชนอาจจะสรุปปัญหาของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และส่งข้อมูลปัญหาและความต้องการให้กับหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบโดยตรง เพื่อขอความช่วยเหลือ

ชุมชนควรจัดกิจกรรมการส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง และใช้วัสดุหรือผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมวิถีชีวิต วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชนไว้ ภาครัฐและเอกชนอาจให้การสนับสนุนในการจัดกิจกรรมการประกวดชุดการแต่งกายพื้นเมือง เพื่อกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญและก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมขึ้นในชุมชน

ทำการสำรวจและศึกษาข้อมูลชุมชน ร่วมกับภาครัฐ และเอกชน โดยร่วมกันพิจารณา วิเคราะห์ความเป็นไปได้ เพื่อเตรียมแผนการท่องเที่ยวของชุมชน โดยร่วมกันหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการ ซึ่งต้องมาจากความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อนำทรัพยากรที่มีอยู่มาส่งเสริม เผยแพร่ และถ่ายทอดในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ชุมชนควรทำการประชาสัมพันธ์และการตลาดในทุกช่องทางผ่านทั้งสื่อท้องถิ่นและสื่อมวลชนภายนอก ได้แก่ แผ่นพับประชาสัมพันธ์ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ประชาสัมพันธ์ผ่านวิทยุชุมชน วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และวารสารการท่องเที่ยว จัดทำเว็บไซต์ของชุมชน ออกร้านแสดงสินค้า และจัดนิทรรศการในโอกาสต่างๆ อย่างไรก็ตามการประชาสัมพันธ์ในบางรูปแบบ ชุมชนอาจต้องประสานขอความช่วยเหลือและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งในด้านเทคนิควิธีการ และงบประมาณ

ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการการท่องเที่ยว การกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว สร้างแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการการท่องเที่ยวที่มาจากรากฐานของชุมชน เพื่อใช้การท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ฟื้นฟู และรักษาทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงวัฒนธรรม ประเพณีให้เกิดความยั่งยืนขึ้นในชุมชน

ควรจัดการอบรมเพื่อให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่นเรื่องการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural landscape management) โดยที่ภาครัฐ และภาคเอกชนเป็นผู้จัดให้กับชุมชน เพื่อให้สามารถนำเอาความรู้ด้านการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาปรับใช้กับการจัดการการท่องเที่ยว

ควรมีการทำประชุมเชิงปฏิบัติการระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและสร้างสรรค์ รวมทั้งควรมีแผนหรือแนวทางในการเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ ภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อเป็นเครือข่ายในการทำงานต่อไป

ภาครัฐ และเอกชนควรให้การสนับสนุน การพัฒนาชุมชนในด้านที่ชุมชนไม่สามารถจัดการด้วยตัวเองได้ เช่น การพัฒนาเส้นทางที่ใช้เดินทางเข้าไปยังชุมชน การจัดงานประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน การฝึกอบรมและพัฒนาจากการสนับสนุนส่งเสริมของภาครัฐ โดยอาจจะร่วมกับภาคเอกชนด้วย ในด้านการให้บริการของนักท่องเที่ยวท้องถิ่น การพัฒนาทักษะการสื่อสารที่เป็นภาษาต่างประเทศ การจัดการบริการด้านต่างๆ ให้มีความเหมาะสม ฝึกปฏิบัติโดยการทดลองทำ และแก้ไขทันที เพื่อสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างจากการเลือกโดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 หมู่บ้าน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านมีลักษณะเฉพาะตัว ทำให้ผลที่นำมาใช้อาจจะไม่สามารถใช้ได้กับแหล่งท่องเที่ยวการท่องเที่ยวโดยชุมชนทุกที่ ดังนั้นควรศึกษาเป็นกรณีศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่จำเพาะ และสามารถหา

แนวทางสนับสนุนการกลับมาเที่ยวซ้ำในแหล่งท่องเที่ยวการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เหมาะสมกับหมู่บ้านนั้นยิ่งขึ้น

2. การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการเก็บข้อมูลในช่วงเวลาที่จำกัด ทำให้ผลการวิจัยนี้เป็นเพียงผลการศึกษาจากช่วงเวลาสั้น ๆ เท่านั้น ข้อมูลที่ได้อาจจะไม่ใช่ข้อมูลที่สมบูรณ์ตามระยะเวลา เนื่องจากการท่องเที่ยววันนั้นเป็นแบบฤดูกาล การเก็บข้อมูลตลอดทั้งปี จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำ และครบถ้วนมากขึ้น

3. สำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการเรียนรู้และมีประสบการณ์ร่วมกับชุมชน ซึ่งหากมีนักท่องเที่ยวมากเกินไป อาจจะทำให้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับจะช่วยให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวได้ดีมากขึ้น โดยที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนน้อยที่สุด

เอกสารอ้างอิง

กอบกาญจน์ วัฒนวรางกูร. (2558). *กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา*. สืบค้น 1 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://www.mots.go.th/content.php?id=6349&filename=index>.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2540). *การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

เทิดชาย ชัยบำรุง. (2550). *การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

พจนา สนวนศรี และคณะ. (2557). *ศึกษาศักยภาพและแนวทางการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทยและกลุ่มประเทศอาเซียน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พจนา สนวนศรี. (2546). *คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน*. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.

มัชฌิมา อุดมศิลป์. (2556). *แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนคลองโคนจังหวัดสมุทรสงคราม (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศึกษา)*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สินธุ์ สโรบล. (2546). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุดสันต์ สุทธิพิศาล. (2555). *เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์*. คณะการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Israel, Glenn D. (2013). *Determining Sample Size*. สืบค้น 1 กุมภาพันธ์ 2558, จาก http://www.soc.uoc.gr/socmedia/papageo/metaptyxiakoi/sample_size/samplesize1.pdf.